

Tönniesin Gemeinschaft yhteisönä – tarkastelu sosiaalipedagogiikan yleisen ja erityisen tehtävän näkökulmasta

Anu Nordbäck

TIIVISTELMÄ

■ Lähiyhteisöä pidetään sosiaalipedagogiikassa tärkeänä kasvatuksellisena tekijänä, ja Ferdinand Tönniesin (1855–1936) *Gemeinschaft* ja *Gesellschaft* -teorian katsotaan vaikuttaneen personalistisen sosiaalipedagogiikan teoriaperinteeseen. Yhteisöksi käännettynä *Gemeinschaft* välittyy lämpimänä ja tavoitellumpana kasvatusympäristönä kuin kylmäksi ja laskelmointiin perustuvaksi katsottu yhteiskunta eli *Gesellschaft*. Tässä artikkelissa tarkastelen, millainen yhteisömuoto Tönniesin *Gemeinschaft* olisi ja olisiko se sosiaalipedagogisesti tavoiteltava kasvatusympäristö.

Tarkastelen *Gemeinschaftia* sosiaalipedagogiikan yleisen ja erityisen tehtävän näkökulmasta hermeneuttisesti. Tulkintaa rakennan Tönniesin vuonna 1887 ensimmäisen kerran julkaistun *Gemeinschaft und Gesellschaft* -teoksen kahdeksannen painoksen, sen englanninkielisten käännösten ja teoksesta aiemmin tehtyjen tutkimusten pohjalta.

Tehdyssä tulkinnassa *Gemeinschaft* määrittyy ideaalikäsitteeksi, joka kuvaa yksilön spontaaniin tahtoon eli *Wesenwilleen* perustuvaa yhteisömuotoa. Sosiaalipedagogiikan yleisen ja erityisen tehtävän näkökulmasta tarkasteltuna *Gemeinschaft* tarjoaa yksilöä kokonaisvaltaisesti sivistävän ja sosialisatiota tukevan kasvuympäristön, mutta se torjuu kriittisyyden ja emansipatoriset pyrkimykset. Tällöin muodostuu tarve yksilön autonomian tukemiseen ja reflektiivisen tietoisuuden herättämiseen. *Gemeinschaftista* tulkinnassa muodostunut kuva eksklusiivisena ja eriarvoisuuden perustuvana sosiaalisena kokonaisuutena ei näyttäytyä tavoiteltavana kasvuympäristönä, jos sellaisena pidetään tasavertaisessa ja vastavuoroisessa suhteessa vapaasta tahdostaan toimivien persoonien muodostamaa kokonaisuutta.

Tönnies itse määrittää *Gemeinschaftin* ja *Gesellschaftin* mittavälineiksi, joilla voidaan hahmottaa reaalimaailman sosiaalisia kokonaisuuksia ja tarkastella yksilön rationalistumiskehitystä. Reaalimaailmasta niitä tai niiden taustalla olevia tahtomuotoja ei ole mahdollista puhtaana löytää.

Avainsanat: *Ferdinand Tönnies, Gemeinschaft, yhteisö, sosiaalipedagogiikan yleinen ja erityinen tehtävä*

ABSTRACT

TÖNNIES' GEMEINSCHAFT AS A COMMUNITY – VIEWED FROM THE PERSPECTIVES OF GENERAL AND PARTICULAR TASKS OF SOCIAL PEDAGOGY

■ Community is considered to be a very important educational factor, and it is often parallelized with Tönnies' *Gemeinschaft*. *Gemeinschaft* being translated as community, is seen as a warm and more desirable educational environment compared to a cold and calculating society (*Gesellschaft*). In this article *Gemeinschaft* is scrutinized in order to find out what kind of a community it would be, and if it was desirable as an educational environment. The research material consists of Tönnies' *Gemeinschaft und Gesellschaft*, as well as two English translations and earlier studies of it. This is a hermeneutic study, and the interpretation is made from the perspective of the general and the particular tasks of social pedagogy.

According to the interpretation, *Gemeinschaft* is an ideal concept which describes social entity based on spontaneous will called *Wesenwille*. From the perspective of the general and the particular task of social pedagogy, *Gemeinschaft* appears to provide holistic education and socialization, on the other hand it prevents criticality and emancipation, thus individual's autonomy needs to be supported in *Gemeinschaft*. A desirable community may be considered to be an equal entity consisting of individuals who participate in reciprocal relationships, thus unequal and exclusive *Gemeinschaft* does not appear to be one. According to Tönnies, *Gemeinschaft* and *Gesellschaft* are analytical tools designed to explicate the general character of a social entity and the rationalization process of the human will. These mental constructs cannot be found anywhere in reality.

Keywords: *Ferdinand Tönnies, Gemeinschaft, community, general and particular tasks of social pedagogy*

Johdanto

Ihmisen persoonallinen ja sosiaalinen kasvu yhteiskunnalliseen yhteiselämään toisten ihmisten kanssa tapahtuu yhteisöissä. Tämä saa huomion kiinnittymään yleisesti yhteisön laatuun ja siihen, millaisia ovat yh-

teisöt, jotka tarjoavat hyvän perustan yksilön kehitykselle ja yhteiskunnalliselle osallisuudelle.

Erilaisten yhteisöjen yhteiskuntatieteellisistä kuvauksista ehkä tunnetuin löytyy saksalaisen sosiologin Ferdinand Tönniesin (1855–1936) teoksesta *Gemeinschaft und Gesellschaft*, joka ilmestyi vuonna 1887 alaotsikolla *Abhandlung des Communismus und des Sozialismus als empirischer Kulturformen* (Tutkielma kommunismista ja sosialismista empiirisinä kulttuurimuotoina). Alaotsikon kommunismi tarkoitti nykyisestä yleisestään merkityksestään poiketen eräänlaista alkukommunismia ja sosialismi yhteiskunnan taipumusta kehittyä suuntaan, jota Tönnies kuvaa käsitteellä *Gesellschaft*. (Bond 2013, 22; Kovero 2004, 173.) Vuonna 1912 ilmestyneen toisen painoksen alaotsikoksi Tönnies vaihtoi *Grundbegriffe der reinen Soziologie* (Puhtaan sosiologian peruskäsitteet). Tämän jälkeen hän antoi teoksensa pysyä lähes muuttumattomana melkein 50 vuotta, joiden aikana siitä otettiin uusia painoksia.

Tönniesin teorian lähtökohtana on yhteiskunnan kahden ideaalityypin erottelu. Toki ajatus kahdesta yhteiskuntatyyppistä on Tönniestä vanhempi: se löytyy jo Konfutselta ja Platonilta ja toistuu sosiaalisuutta pohtineilla ajattelijoiilla läpi vuosisatojen. Tönniesin aikalaisista Paul Natorp (1854–1924), joka varsinaisesti loi perustan sosiaalipedagogiikalle tieteenä, käytti samoja *Gemeinschaft ja Gesellschaft* -käsitteitä viitaten usein Tönniesin teokseen. Natorpille nämä käsitteet olivat kuitenkin selkeästi moraalisesti latautuneita, *Gemeinschaft* merkitsi hänelle ideaalia, jota kohti kasvatus työn oli tähdättävä ja *gesellschaftisen* kehityksen hän halusi suunnattavan tahdonkasvatuksen avulla kohti oikeudenmukaisuuden ihannetta. (Hämäläinen 2001; Jegelka 1992.)

Juuri Tönniesin *Gemeinschaftin* tekee mielenkiintoiseksi se, että erityisesti romaanisen kielialueen sosiaalipedagogiikkaa Suomessa tunnetuksi tehneen ja sosiaalipedagogiikan ja personalismin perinteitä yhdistäneen Leena Kurjen (2002) mukaan personalistinen sosiaalipedagogiikka rakentuu vahvasti Tönniesin ja Max Weberin (1864–1920) luomalle ajattelulliselle kivijalalle. Hän myös mainitsee *Gemeinschaftin* yhtenä 1800- ja 1900-lukujen pedagogiikan päämääräkäsitteistä.

Vaikka sosiaalipedagogiikan yhteisökäsitettä ei voikaan laajemmin rinnastaa *Gemeinschaft*-käsitteeseen, on Tönniesin yhteisömäärittelyllä eittämättä ollut vaikutusta myös sosiaalipedagogiikan teoriaperinteeseen (Kurki & Nivala 2006; Nivala 2008, 49). Tämä saa huomion kiinnittymään Tönniesin *Gemeinschaftin* laatuun yhteisönä.

Kriittisen sosiaalipedagogisen ajattelun mukainen yhteisö voidaan määritellä tasavertaisessa ja vastavuoroisessa suhteessa vapaasta tahdostaan toimivien persoonien muodostamaksi kokonaisuudeksi, jonka päämääränä on muutos kohti tasa-arvoista ja oikeudenmukaista yhteiskuntaa (Kurki 2002; Ryyänen 2009). Tarkoitukseni on tässä artikkelissa hahmottaa, millainen yhteiselämän muoto Tönniesin *Gemeinschaft* olisi ja olisiko se edellä kuvatun kaltainen yhteisö, jos määrittelyn pohjana käytetään Tönniesin teoksessaan tekemiä määrittelyjä. Samalla pyrin myös lisäämään ymmärrystä siitä, millaiseen yhteisömuotoon viitataan ja mihin oletuksiin yhteisöstä kasvatustavoitteet tullaan kiinnittäneeksi, jos ne sidotaan nimenomaan tönniesiläiseen *Gemeinschaftiin*.

Kuvattuani tulkintaprosessia ja *Gemeinschaft ja Gesellschaft* -käsitteparista aiemmin tehtyjä tulkintoja esitän, että Tönniesin *Gemeinschaft und Gesellschaft* -teosta voidaan tulkita myös siten, ettei *Gemeinschaft* olekaan kaikilta osin tavoiteltava yhteisömuoto, vaan siihen liittyy myös kasvatuksen tavoitteiden kannalta kyseenalaisia piirteitä. Tarkastelen teosta ja rakennan tulkintaani sosiaalipedagogiikan yleisen ja erityisen tehtävän näkökulmasta. Näistä ensimmäisellä kuvataan yleistä sosiaalista kasvatusta, jonka tavoitteena on tukea jokaista ihmistä kokonaisvaltaiseen persoonalliseen ja sosiaaliseen kasvuun ja kehitykseen. Jälkimmäisellä tarkoitetaan tuen tarpeessa olevien kasvatuksellista auttamista, jonka päämääränä on huono-osaisuuden ehkäisy ja lievittäminen. (Nivala 2008.)

Usein Tönniesin saksankieliset *Gemeinschaft ja Gesellschaft* -käsitteet käännetään yhteisöksi ja yhteiskunnaksi, jolloin yhteisö saattaa välittyä primaariryhmänä, lämpimänä luottamuksen ja läheisyyden tyysijana ja kasvatuksellisesti parempana kuin kylmäksi ja laskelmointiin perustuvaksi mielletty yhteiskunta. Koska termit kuitenkin määrittävät vain Tönniesin muiden teoreettisten käsitteiden kautta (Aro & Jokivuori 2010; Kovero 2004; Stjerno 2005), jätän ne tässä artikkelissa kääntämättä.

Hermeneuttinen tutkimusote

Tönniesin käsitteitä ymmärtämään pyrkivä tutkimukseni perustuu hermeneuttiseen tutkimusotteeseen. Hans-Georg Gadamer (ref. Vessey 2009) määrittää tutkijan tehtäväksi hermeneuttisessa tutkimuksessa tradition sanoman kuuntelemisen tekstin kautta. Tämän hän sanoo tapahtuvan dialogissa, joka onnistuessaan johtaa tekstin ja tulkitsijan horisonttien sulautumiseen. Saadakseni saksankielisen 1800-luvulla kirjoitetun tekstin kertomaan minulle *Gemeinschaftista* tutustuin teoksesta

aiemmin tehtyihin tutkimuksiin eli Tönniesin tuotantoon laajemmin pe-rehtyneiden siitä tekemiin tulkintoihin. Näin syntyneen esiyymmärrykse-ni avaan lukijalle seuraavassa ”Gemeinschaft-tulkintojen juuret ja niistä kasvaneet tulkinnat” -luvussa. Dialogiin tarvitsemäni horisontin hank-kimiseen käytin tutkimusten lisäksi Jose Harrisin (2001) toimittamaa *Community and Civil Society* -käännöstä sekä kuvauksia alkuperäisteok-sen kirjoittamisajasta.

Tönnies kirjoitti *Gemeinschaft und Gesellschaft* -teoksensa modernisoi-tuvassa Saksassa. Sosiologisesti modernisaatiolla viitataan siihen kehitys-kulkuun, jossa siirrytään traditionaalisesta yhteisöstä moderniin yhteis-kuntaan, ja tunnusomaisina piirteinä tälle kehitykselle pidetään yksilöl-listymistä ja eriytymistä, nationalismia, rationalisoitumista ja teollista ka-pitalismia sekä taloudellisesta kehityksestä aiheutuvaa kilpailua (Laitinen, Pessi & Saari 2011). Tönnies katsoi muutosten tunkeutuvan syvälle ihmis-mieliin ja siihen tapaan, jolla ihmiset ovat toisiinsa sidoksissa eli kaik-keen sosiaaliseen – yhteisöihin ja yhteiskuntiin erityisesti (Aro & Jokivuori 2010; Niemi 2001; Tönnies 1979, XXVIII). Rationaalistumiskehityksen tuoman oman edun tavoittelun vastapainoksi ja tavoiteltavaksi yhteiskun-nalliseksi kehitykseksi Tönnies esitti muun muassa parlamentaarista de-mokratiaa, työväen- ja naisasialiikettä sekä osuustoimintaliikettä (Kovero 2004, 223).

Myös nykyisin kannetaan huolta nopeista yhteiskunnallisista muu-toksista ja erityisesti yksilöllistymisestä, joka voidaan nähdä syynä yhtei-söjen rapautumiseen ja ihmisten, erityisesti nuorten, muista vieraantu-miseen ja syrjäytymiseen (Saastamoinen 2009). Erittäin ajankohtaiselta tuntuu Tönniesin esittämä yhteiskunnan eriarvoistumisen ja sosiaalisten ongelmien välinen yhteys (Kovero 2004; Tönnies 1982, 38). Myös osuus-toiminta-ajatus yhdistyy mielenkiintoisesti yhteistoiminnallisuuden ran-tautumiseen taloustieteeseen sekä lisääntyneeseen kiinnostukseen soli-daarisuustaloutta kohtaan. Muun muassa nämä yhtymäkohdat antoivat minulle uskoa ymmärtämisen kokemuksen mahdollisuuteen, samoin kuin Aron ja Jokivuoren (2010, 277) ajatus siitä, että vasta globaalistumi-nen on tuonut klassikkojen kuvaamat sosiaalisen elämän modernit piir-teet lopullisesti esiin.

Tutkimusprosessissa tutkijan on tarkoitus muodostaa tekstin kanssa hermeneuttinen kehä, jonka edetessä hänen esiyymmärryksensä paranee ymmärtämisen liikkeessä kokonaisuudesta osaan ja osasta takaisin ko-konaisuuteen (Gadamer 2004). Päästäkseni edellä kuvattuun liikkeeseen

osien ja kokonaisuuden välillä erotin tutkimastani teoksesta sekä *Gemeinschaftia* että *gemeinschaftista* kasvatusta koskevat osat, joista tein niitä kuvaavat kokonaisuudet. Jotta *gemeinschaftisen* kokonaisuuden sisältämät yksityiskohdat edelleen tarkentuisivat, määritin Tönniesin saksankieliset käsitteet tarkkuudella, jonka uskoin tukevan merkitysten tulkintaa Tönniesin teoriassa. Saadakseni vielä näkyviin käsitteiden väliset suhteet sijoitin käsitteet ja niistä syntyneet määritelmät tanskalaisen sosiaalipedagogi Bent Madsenin (2001) esittämiin sosiaalipedagogisen sivistysprosessin kolmeen dimensioon eli sosiaalipedagogiikan elämismaailmaan.

Tönniesin käsitteiden suhteiden jäsentämiseen kyseinen kolmijako tuntui sopivalta, koska Madsen käyttää esityksensä pohjana Jürgen Habermasin kommunikatiivista toiminnanteoriaa, jonka elämismaailmalla ja systeemillä on nähty yhteneväisyyttä Tönniesin *Gemeinschaftin* ja *Gesellschaftin* kanssa (Howard 1991, 420). Habermas on myös yksi johtavista teoreetikoista Frankfurtin koulukunnassa, jonka kriittisen teorian katsotaan kuuluvan sosiaalipedagogiikan kriittisen paradigman lähtökohtiin (Quintana 1997; ref. Ryyänen 2011, 36).

Madsenin (2001) mukaan elämismaailmat tuottavat yksilölle erilaisia resursseja, joten muodostin Tönniesin tekstissä esiintyneistä yksityiskohdista näitä resursseja eli identiteettiä, solidaarisuutta ja merkityksellisyttä kuvaavat kokonaisuudet. Näin muodostuneita resursseja tarkastelin sivistyskasvatuksen ja sosiaalisen kasvatuksen määritysten avulla nähdäkseni, löytyisikö sosiaalipedagogiikan yleisen tehtävän täyttymisestä mahdollisesti sellaisia puutteita, jotka muodostaisivat tarpeen erityisen tehtävän mukaiselle toiminnalle *Gemeinschaftissa*. Lopuksi pohdin, olisiko tulkintani mukainen *Gemeinschaft* sosiaalipedagogisesti tavoiteltava yhteisömuoto. Pohtiessani tiedostan, että joku toinen, toisenlaisella horisontilla, päätyisi ehkä toisenlaiseen tulkintaan.

Tulkitsevan tutkimuksen vaarana on, että kysyjä etsii tekstistä vahvistusta omille esiyymmärrykseen pohjautuville oletuksilleen. Kriteeri sille, onko teksti ymmärretty oikein, on yksittäisseikkojen yhteensopivuus kokonaisuuden kanssa. Jatkuva vetoaminen tekstissä sanottuun mahdollistaa tekstin pitämisen vakaana viitekohtana tulkintamahdollisuuksien moninaisuudelle (Gadamer 2004), joten viitataan jatkuvasti tulkinnan taustalla oleviin Tönniesin tekstikohtiin. Käytän tässä artikkelissa myös joitakin suoria lainauksia sellaisista tekstin yksityiskohdista, jotka ovat erityisesti ohjanneet minua tekemääni tulkintaan. Lainauksiin liitän niiden englanninkieliset käännökset.

Gemeinschaft-tulkintojen juuret ja niistä kasvaneet tulkinnat

Tässä luvussa käyn läpi aiempia tulkintoja Tönniesin teoksesta ja *Gemeinschaftista* yhteiselämän muotona sekä niiden muotoutumiseen mahdollisesti vaikuttaneita tekijöitä.

Romantiikka ja pessimismi

Ilmestyttyään vuonna 1887 *Gemeinschaft und Gesellschaft* -teos jäi vain pienen akateemikkopiirin tuntemaksi, ja heistäkin useimmat pitivät sitä romanttiseen ajattelutapaan yhdistettynä sosiaalisena pessimisminä, jossa menneisyys kuvautui idyllinä ja nykyisyys kylmänä ja synkkänä. Pari vuosikymmentä myöhemmin nuorisoliikkeet löysivät teoksesta omien uusromanttisten ja antirationalististen tuntojensa sekä vitalismi-innostuksensa tieteellisen tulkin, jolloin Tönnies alkoi saada mainetta yhteisöfilosofina. (Kovero 2004; Salomon 1973; Töttö 1996.)

Ensimmäisen maailmansodan ja Hitlerin valtaannousun välisenä aikana Tönniesin kirjoitukset hyväksyttiin innostuksella tunteen ylistyksenä järkeä vastaan (Cahnman 1973). Myös kansallissosialistien käsitteet *Volksgemeinschaft* (kansanyhteisö, kansankokonaisuus) ja *Gemeinschaftsboden* (yhteisöperusta), joilla luonnehdittiin tavoitteena ollutta rodullisesti yhtenäistä ja tiukan hierarkkista yhteiskuntamuotoa, katsottiin kehitetyn suoraan *Gemeinschaftista*. Näistä lähtökohdista Tönniesin katsottiin kuvanneen *Gemeinschaftia* positiivisesti. (Plass 2011; ks. myös Töttö 1996.)

Émile Durkheimin tulkinta

Ranskalainen tiedejulkaisu *Revue Philosophique* antoi *Gemeinschaft und Gesellschaft* -teoksen arvostelun Émile Durkheimin (1858–1917) tehtäväksi. Hänelle aika oli erityisen otollinen, koska hänen oma solidaarisuusteoriaansa oli jo muotoutumassa, ja arvostelun kirjoittaminen antoi hänelle mahdollisuuden paitsi arvioida Tönniesin ajatuksia myös tuoda esille omat näkemyksensä aiheesta. Durkheim esittää, että Tönniesin aikomuksena oli analysoida kahta *Gemeinschaftiksi* ja *Gesellschaftiksi* nimeämäänsä käsitettä eli sosiaalisen elämän muotoa. Tutkimuksen tarkoitus oli Durkheimin mukaan näiden kahden elämänmuodon luonteiden ja niiden välisten suhteiden määrittäminen. (Aldous, Durkheim & Tönnies 1972.)

Gemeinschaftin luonteeksi Durkheim tulkitsee täydellisen ykseyden, ihmisten massan, joka kykenee vain yhtenäiseen toimintaan. Kokonaisuus on ennen yksilöä, perustuu osiensa samanlaisuuteen ja siihen synny-

tään. Durkheimin mukaan kaikki *Gemeinschaft*-tyyppiset kokonaisuudet ovat saaneet alkunsa perheestä, ja niiden perusluonteen hän sanoo näin ollen olevan orgaaninen, täysin luonnollinen. Järjestys tässä kokonaisuudessa perustuu traditioon ja statukseen. (Aldous ym. 1972.)

Gesellschaftin Durkheim näkee erillään olevien ihmisten yhdessä eläväksi ryhmäksi, jossa jokainen toimii omaksi hyödykseen, ja vain vaihto vähintään samanarvoiseen palvelukseen tai mahdollisen voiton saavuttaminen saavat aikaan toimintaa toisen hyväksi. Näiden erillisten mutta rinnakkain elävien ihmisten hän katsoo muodostavan luonteeltaan mekaanisen, keinotekoisien kokonaisuuden, jonka järjestyksen pohjana on sopimus. Tällaista kokonaisuutta pitää yhdessä ulkoinen valtiollinen voima. Hän myös esittää Tönniesin väittävän molempien sosiaalisen elämän muotojen olleen olemassa ja kehittyneen historian saatossa siten, että *Gemeinschaft* muuttuu *Gesellschaftiksi* ja että tämä vääjäämätön kehitys johtaa mahdolliseen yhteiskunnan hajoamiseen. Ylipäätään tämän ilmiön tutkimiseen olisi Durkheimin mukaan käsiterakennelmien kehittelyn sijaan sopinut paremmin ilmiön historiallinen tarkastelu. (Aldous ym. 1972.) Tämä Durkheimin arvio muodosti merkittävän perustan myöhemmälle Tönniesin käsitteiden ymmärrykselle.

Myöhemmin syntyneet tulkinnat

Useat tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että Tönnies kuvaa *Gemeinschaft und Gesellschaft* -teoksessaan perustaltaan psykologista teoriaa inhimillisestä tahdosta ja inhimillisten tahtojen suhteista (Kovero 2004; Kurki 1984; Töttö 1996). Teoria keskittyy vain sellaisiin tahtoihin, jotka suuntautuvat vastavuoroisesti toistensa säilyttämiseen, koska Tönniesin mukaan ainoastaan positiivisille suhteille perustuvat ryhmät sisältävät sosiaalisen siiteen. Sosiaalinen side on Tönniesille tapa, jolla ihmiset liittyvät psykologisesti yhteen. Liittymistapa on joko *gemeinschaftinen* tai *gesellschaftinen*, riippuen inhimillisen tahdon muodosta. Jos perustavana tahtona toimii *Wesenwille*, syntyy ihmisten välille *gemeinschaftinen* sosiaalinen sidesuhde ja tuloksena on *Gemeinschaft*. Jos taas perustavana tahtona on *Kürwille*, syntyy *gesellschaftinen* sosiaalinen side ja tuloksena on *Gesellschaft*. *Gemeinschaftisessa* suhteessa yhteenliittyminen nähdään päämääräksi ja arvoksi sinänsä. *Gesellschaftisessa* suhteessa yhteenliittyminen nähdään välineenä jonkin muun päämäärän saavuttamiseksi. (Tönnies 1931, 19; Tönnies 1979, 3; Kovero 2004; Kurki 1984; Töttö 1996.)

Tästä eteenpäin Tönniesin ajatuksia on luettu ainakin kahdella eri ta-

valla. Ensimmäinen lukutapa edellyttää, että taustalla nähdään samankaltainen suhde yhteisön ja yhteiskunnan välillä kuin Durkheimin mekaanisen ja orgaanisen solidaarisuuden välillä, jolloin kyseessä olisi historiallista sosiaalista muutosta kuvaava evoluutioteoria. Toisessa lukutavassa teoria nähdään typologiana ja käsitepari *Gemeinschaft* ja *Gesellschaft* käsitekennelmänä, joille ei olisi olemassa historiallisia vastineita eikä kehityskulkua toisesta toiseen. (Saaristo & Jokinen 2004, 247.) Aron ja Joki-vuoren (2010, 112) mukaan Tönnies itse ohjasi jälkimmäiseen lukutapaan vaihtaessaan teoksensa alaotsikoksi *Grundbegriffe der reinen Soziologie*. Tämän perusteella Tönnies ei itse olisi tarkoittanut *Gemeinschaftia* ja *Gesellschaftia* kuvaukseksi historiallisesti olemassa olleista yhteisömuodoista, vaan tämä ajatus perustuu Durkheimin tulkintaan.

Aiemmin kuvattu käsitteiden kääntämisongelma pätee myös *Wesenwille*n ja *Kürwille*n kohdalla. Jos ne käännetään esimerkiksi luonnolliseksi ja rationaaliseksi tahdoksi, kuten Loomisin (Tönnies 1974) käännökseen mukaisesti on aiemmin tehty, määrittyy *Wesenwille* helposti ei-rationaaliseksi. Tönnies kuitenkin painottaa, ettei *Gesellschaft* itsessään osoita korkeampaa rationaalisuuden tasoa kuin *Gemeinschaft*. Ero on siinä, että *gesellschaftinen* side rajoittuu vain jotakin tiettyä tavoitetta varten tietoisesti luotuun sopimukseen muutoin täysin erillisten yksilöiden välillä, kun *gemeinschaftinen* side kattaa kaikki yksilön elämän osa-alueet. (Tönnies 1979, 171–172; Kovero 2004.)

Durkheimin esittämä tulkinta Tönniesin yhteisömuodoista samanlaisina mutta vastakkaisina hänen omille mekaaniseen ja orgaaniseen solidaarisuuteen perustuville yhteisömuodoilleen jäi Tönniesin teoksen saaman vähäisen kiinnostuksen vuoksi elämään lähes vuosisadaksi. Tätä näkemystä siirsi amerikkalaiseen sosiologiaan muun muassa emigranttiosologi Pitirim Sorokin (1889–1968). Tällä oli vaikutusta esimerkiksi Talcot Parsonsin (1902–1979) ja Charles P. Loomisin (1905–1995) tulkintoihin. (Kovero 2004, 26.) Parsonsin ajattelu näkyy muun muassa suomalaisen sosiologi Erik Allardt'n käsitteissä yhdessäolo-organisaatio ja asiaorganisaatio (Kovero 2004, 40; Kurki 1984, 148). Suomalaisessa sosiaalipedagogiikassa Tönniesin teoriaa tunnetuksi tehnyt Kurki (1984; 2002; 2010) puolestaan perustaa analyysinsä edellä mainitun Loomisin englanninkieliseen käännökseen (Tönnies 1974) sekä kääntäjän teoksesta tekemiin tulkintoihin. Kurki kuitenkin painottaa *Gemeinschaftin* luonnetta vastakäsitteensä kautta heijastuvana kriittisenä käsitteenä.

Vasta 1970-luvulla alettiin tuoda esiin toiseen lukutapaan perustuvia

tulkintoja Tönniesin teoriasta. Näitä julkaistiin erityisesti Werner J. Cahnmanin (1902–1980) toimittamassa *Ferdinand Tönnies. A new Evaluation: Essays and Documents* -teoksessa vuonna 1973. Suomessa Tönniesin rationalistisen metodologisen ajattelun ovat tuoneet esille erityisesti Pertti Töttö (Kovero 2004) sekä Seppo Kovero tutkimuksessaan ”*Puhdas, soveltava ja empiirinen*” *Ferdinand Tönniesin ”erityisen sosiologian” järjestelmä – Mies, teoria ja tulkinat* vuodelta 2004.

On mielenkiintoista, että Durkheimin Tönniesin teoksesta tekemä tulkinta on tunnetumpi kuin kirjoittajan itsensä yli 50 vuoden ajan toistuvasti puolustama näkemys omasta teoksestaan. Luettuani yhä uudelleen läpi alkuperäisteoksen ja molemmat siitä tehdyt englanninkieliset käännökset, olen taipuvainen olemaan samaa mieltä kirjailijan ja hänen tuotantoonsa syvällisesti perehtyneen Seppo Koveron kanssa. Tönnies ei kuvaa yhteisötyyppejä ja niiden vääjäämätöntä kehitystä toisesta toiseen, vaan hän todella näyttää pyrkineen historismin ja rationalismin välisen kiistan ylittämiseen luomansa erityisen sosiologian järjestelmän avulla.

Tönniesin teoreettisena lähtökohtana on erityisen sosiologian kolmijako, joten esitän sen tässä lyhyesti Koveroa (2004) mukailten. Tönniesin mielestä oli ensinnäkin erotettava toisistaan yleinen ja erityinen sosiologia. Yleiseen sosiologiaan hän luki sosiaalisen elämän biologista puolta tutkivat sosiaalibiologian ja -antropologian sekä sen psykologista puolta tutkivan sosiaalipsykologian. Yhteiskunnan sosiaalista aspektia tutkivan erityisen sosiologian hän jakoi edelleen puhtaaseen, soveltavaan ja empiiriseen sosiologiaan. (Ks. myös Jacoby 1973; Tönnies 1931, 5–6.) Jakoa tarvittiin, koska Tönnies näki maailman tiedostamisen sellaisena prosessina, jossa tieteellinen tieto kasvaa dialektisen kaavan mukaan. Tällä hän tarkoittaa sitä, että ensin on oltava yleisten käsitteiden järjestelmä eli teesi (puhdas sosiologia), sitten empiirinen/historiallinen tutkimus eli anti-teesi (empiirinen sosiologia) ja kolmantena käsitteiden avulla analysoitu ja muotoiltu käsitys empiirisistä/historiallisista tutkimuksista eli synteesi (sovellettu sosiologia). Puhtaan sosiologian käsitteet, myös *Gemeinschaft* ja *Gesellschaft*, ovat ajatteleamalla tuotettuja työvälineitä, jotka helpottavat todellisuuden ymmärtämistä – ne eivät sisällä ihannointia tai paremmaksi tai huonommaksi arvottamista.

Gemeinschaft ja Gesellschaft mittatikkuna

Hahmottelen tässä luvussa *Gemeinschaftia* ja *Gesellschaftia* edellä kuvatulta pohjalta työvälineinä edelleen aiempaan tutkimukseen nojaten.

Tönniesin mukaan ihmisten välinen biologinen tai psykologinen suhde muuttuu sosiaaliseksi suhteeksi vasta sitten, kun osapuolet tunnistavat sen joko itsessään arvokkaaksi tai itselleen hyödylliseksi, ryhtyvät siihen ja ylläpitävät sitä tietoisesti omaan tahtoonsa perustuen (Heberle 1973; Kovero 2004; Tönnies 1931, 19–20). Näin muodostuvat sosiaaliset entiteetit ovat ryhmiä eli sidoksia, jotka muodostavat jäsentensä tietoisuudessa tahdollisia ja toiminnallisia kokonaisuuksia. Sosiaalisista entiteeteistä voidaan erottaa kolme eri muotoa: sosiaalinen suhde, sosiaalinen kollektiivi ja sosiaalinen korporaatio. (Heberle 1973; Kovero 2004; Tönnies 1931, 22.)

Tönniesin kuvaama sosiaalinen suhde muodostuu kahden tai useamman yksilön yhteisestä tahdosta, jonka sisältönä on vastavuoroinen toisen hyvinvoinnin edistäminen ja auttaminen. Sosiaalisella kollektiivilla hän tarkoittaa ihmisjoukkoa, jota pidetään ryhmänä sen luontaisten ominaisuuksien perusteella. Tällaisia ryhmiä voivat olla esimerkiksi etniset, uskonnolliset tai poliittiset ryhmät, joiden jäsenet sekä tunnistavat ne olemassa oleviksi kokonaisuuksiksi että toimivat niiden säilyttämiseksi. Sosiaaliseksi korporaatioksi Tönnies nimittää organisoitunutta sosiaalista entiteettiä, joka voi olla esimerkiksi laajemmasta samalla tavoin ajattelevien ihmisten kollektiivista muodostunut poliittinen puolue. (Heberle 1973; Kovero 2004; Tönnies 1931, 20–22.) Sosiaalista entiteettiä yhdessä pitävä, tahdon tuottama sosiaalinen suhde paitsi sitouttaa yksilön entiteettiin myös luo velvoitteita muita jäseniä kohtaan. Mikä tahansa sosiaalinen entiteetti voi muodostua joko *Wesenwillen* ohjaamana *gemeinschaftiseksi* tai *Kürwillen* ohjaamana *gesellschaftiseksi*. (Heberle 1973; Kovero 2004.)

Tönniesin mukaan todellisuudessa ei yhdenkään sosiaalisen entiteetin taustalla vaikuta pelkästään toinen tahtomuoto, vaan ne kietoutuvat aina toisiinsa. Tästä seuraa, ettei reaali maailmasta myöskään ole löydettävissä puhdasta *Gemeinschaftia* tai *Gesellschaftia*. Sen sijaan ne ovat ideaalikäsitteitä ja toimivat mittatikkuna, joiden avulla voidaan arvioida ihmisen ja kulttuurin rationaalistumiskehityksen etenemistä. Mitä enemmän ihmisen tahto sisältää *Kürwilleä*, sitä pienemmäksi *Wesenwillen* vaikutus jää ja sitä kauemmaksi ihminen siirtyy *gemeinschaftisista* sidosuhteista lähestyen *gesellschaftisia* sidosuhteita. (Tönnies 1973, 252–254; Töttö 1996.) Tällöin yhteenliittyminen toisten ihmisten kanssa nähdään yhä harvemmin arvoksi sinänsä ja yhä useammin välineeksi jonkin muun päämäärään saavuttamiseen.

Gemeinschaftisen ääripään yksilölle tuottamat resurssit

Kuvaan tässä luvussa, millainen Tönniesin *Gemeinschaft* olisi, jos sellainen olisi todellisuudesta löydettävissä tai esimerkiksi kasvatuksen avulla saavutettavissa. Kuvaus perustuu Madsenin (2001) esittämän sosiaalipedagogisen sivistysprosessin dimensioiden avulla tekemääni jäsenyykseen tutkimukseni kohteena olleesta Tönniesin teoksesta.

Madsen (2001) määrittelee yksilön ja hänen ympäristönsä väliset suhteet yksilön elämässään tarvitsemien resurssien ensisijaisiksi tuottajiksi. Yksittäisellä ihmisellä nämä suhteet muodostuvat subjektiivisen, sosiaalisen ja objektiivisen maailman välille. Subjektiivisen maailman tuottama resurssi on identiteetti, sosiaalisen maailman tuottama resurssi on solidaarisuus ja objektiivisen maailman tuottama resurssi on merkityksellisyys. Koskin Tönniesin teoksesta yksityiskohdat, jotka kuvasivat näitä resursseja.

Identiteetti

Gemeinschaftisen tahdon subjekti on itse (Tönnies 1979, 147). Madsenin (2001) esittämän sosiaalipedagogisen sivistysprosessin subjektiivinen maailma tuottaa yksilölle, tässä siis itselle, identiteetti-resurssin. Yleisesti identiteetin voi ajatella olevan määrittely siitä, ”kuka minä olen” tai ”keitä me olemme”, siis tapa, jolla ihminen ymmärtää itsensä suhteessa itseensä, sosiaaliseen ympäristöönsä sekä kulttuuriinsa eli suhteessa tässä käytetyn jäsenyyksen kolmeen maailmaan. Identiteetin käsitteellinen määrittely on ongelmallista ja määrittelyjä löytyy lukemattomia. Tässä yhteydessä riittää ajatus, että identiteetti on jotakin, mitä muodostuu, kun minää määritellään ja arvotetaan. Arviot minästä voi tehdä minä itse tai sen voivat tehdä muut, jolloin arvion tekijän mukaan voidaan puhua persoonallisesta ja sosiaalisesta identiteetistä. (Saastamoinen 2006.) Tarkastelin Tönniesin *Gemeinschaftista* identiteettiä koskevia yksityiskohtia soveltaen Kath Woodwardin (2002, xii; ref. Saastamoinen 2006, 173) identiteetin käsitteen kiteytystä, jolloin pystyin luomaan seuraavanlaisen kokonaiskuvan *gemeinschaftisesta* identiteetistä.

Gemeinschaftisen identiteetin materiaallinen perusta on pysyvä ja muuttumaton ja lepää yksilön statuksella saaden sisältönsä yhteistahdosta. Yksilön persoonallinen identiteetti on yhtenevä sosiaalisen identiteetin kanssa, jolloin toisille näkyvät piirteet ja teot ymmärretään ilmaisuksi yksilön sisimmistä tunteista ja aikomuksista. (Tönnies 1979, 88, 147, 180.) Koska identiteetin muodostuminen ja vakiinnuttaminen edellyttävät sekä erottavien rajojen määrittelyä että niiden rikkomista, identiteettiin liittyy

epävarmuutta, jos rajojen turvaaminen osoittautuu mahdottomaksi. Epävarmuus identiteetistä voi johtaa sen erittäin jyrkkään määrittelyyn, jolla pyritään saavuttamaan turvallisuutta ja pysyvyyttä. *Gemeinschaftista* pysyvää identiteettiä suojataan erilaisten uloslyönnillä, perinnetapoja noudattamalla ja statusjärjestelmällä. (Tönnies 1979, 3, 170.)

Identiteetti edellyttää samastumista johonkin identiteettipositioon, jolloin samastuminen on toimijuuden ilmaus. Jos ajatellaan toimijuuden rakentuvan sosiaalisesti, sosiaalisten rakenteiden ja inhimillisen toiminnan välisenä suhteena, jossa ei pyritä pelkästään olosuhteisiin mukautumiseen vaan toimijalle vaaditaan reflektion, valinnan ja toisin toimimisen mahdollisuus (Giddens 1984), ei *gemeinschaftisesti* suuntautunut sosiaalinen kokonaisuus tällöin mahdollista toimijuutta.

Wesenwille on tahtona vapaa mutta siten, että se on aktiveettia ja voimaa, joka kehittyy mahdollisuuksien kautta ja jossa kyvykkyys tuottaa velvoitteen toimia tietyllä tavalla, kuten esimerkiksi hedelmä kehittyy kukasta tai lintu munasta. (Tönnies 1979, 107, 109.)

Und so gilt denn für den Begriff des Wesenwillens dieses: alles Können involviert ein (nicht gedachtes, sondern reales) Müssen, und (davon nicht verschiedenes) Geschehen, als seine Entelechie und Ergebnis einer Entwicklung, unter gegebenen Bedingungen. Gleichwie die Frucht aus der Blüte sich ergibt, und animal ex ovo (das Tier aus dem Ei). (Tönnies 1979, 109.)

Thus, the concept of the natural will means that innate capacity entails an element of (not imagined but real) inevitability and all that it entails – which under given circumstances, constitute its 'telos' and evolutionary product. It is like fruit developing from blossom and an animal from an egg – one and the same thing in a modified form. (Tönnies 2001, 136.)

Solidaarisuus

Sosiaalinen maailma yhdistää yksilön kulttuuriin ja on se toimintakenttä, jolla ihminen luo ja vakiinnuttaa suhteensa toisiin ihmisiin ja yhteiskuntaansa. Sosiaalinen maailma on myös se alue, jolla sekä integraatio että mahdollinen syrjäytyminen tapahtuvat. Sosiaalisen maailman tuottama resurssi on solidaarisuus. (Madsen 2001.)

Tönniesin solidaarisuus hahmottuu sosiaalista entiteettiä koossa pitäväksi sosiaaliseksi siteeksi, jonka perusta on yksilön tahdossa. *Gemein-*

schaftissa yksilötahdot ja niistä muodostuva yhteistahto ovat spontaania *Wesenwilleä*. Tönniesin (1979, 18) mukaan yksilöllisten tahtojen suhteen perustana on *Gemeinschaftin* oma tahto eli ymmärrys. Ymmärrys on erityinen sosiaalinen voima, joka pitää kokonaisuuden jäsenet yhdessä ja josta on johdettavissa *Gemeinschaftin* peruslait: 1) sukulaiset ja puoliset rakastavat toisiaan tai tottuvat toisiinsa ja puhuvat paljon keskenään, samoin tekevät myös naapurit ja ystävät, 2) toisiaan rakastavien ihmisten kesken vallitsee ymmärrys ja 3) toisiaan rakastavat ja toisiaan ymmärtävät ihmiset pysyvät yhdessä ja organisoivat yhteiselämänsä. Nämä peruslait kuvaavat sitä prosessia, jossa biologinen tai psykologinen ihmisten välinen suhde muuttuu sosiaaliseksi suhteeksi, kun osapuolet tunnistavat sen arvokkaaksi ja ryhtyvät siihen sekä ylläpitävät sitä tietoisesti omaan tahtoonsa perustuen.

Ymmärryksen lisäksi solidaarista sidettä vahvistaa käyttö. Käyttö vaatii syntyäkseen usein toistettua yhteistä tekemistä, joka muuttuu alkuperäisen tarkoituksensa, harjoituksen ja perimätiedon kautta helpoksi, luonnolliseksi ja lopulta itsestään selväksi. Tärkein käyttö liittyy perhe-elämään (häät, syntymä, kuolema), toistuu säännönmukaisesti ja koskee kaikkia lähellä olevia ihmisiä. Käyttö vaalii *Gemeinschaftin* hyvää tahtoa ja tottumuksiin liittyviä tunteita kuten rakkautta ja kunnioitusta. (Tönnies 1979, 185–186.)

Kolmas *gemeinschaftista* solidaarisuutta vahvistava tekijä on usko, joka on yhdistävän tahdon mentaalinen muoto. Usko on mahti, jota ei voi saavuttaa fyysistä voimaa tai ulkoisia tekijöitä, kuten vaikkapa rahaa, käyttämällä vaan ainoastaan ajatusten ja kuvittelun avulla. Se vaikuttaa sosiaalisissa toimissa arvottavana ja suuntaavana eli asettaa maksiimit, säännöt ja menettelytavat. (Tönnies 1979, 18, 185–186, 200.)

Gemeinschaftisen yhteiselämän järjestys pohjautuu yksilön statuksen lisäksi auktoriteettiin. Auktoriteetti on paternalistista eli holhoavaa valtaa, jossa ylempi voi toimia siten kuin hän näkee olevan alemmalle parhaaksi. Auktoriteetin on kuitenkin legalisoiduttava laajemmasta *Gemeinschaftin* yhteistahdosta, minkä voi katsoa estävän järjestelmässä vaarana olevan suoranaisen julmuuden esiintymisen. Yhteistahdon vaikutus tuottaa valtaa, voimaa tai oikeutta, jolla on kaksi puolta: oikeus toimia ja velvollisuus totella. Tästä seuraa sosiaalisessa kokonaisuudessa elävien ihmisten hyväksytyt epätasa-arvoisuus. *Gemeinschaftinen* suhde perustuu yhteisomistukseen, jakamiseen ja vaihtamiseen, eivätkä sen jäsenet käy voittoa tavoittelevaa kauppaa keskenään. Voitollinen kauppa ulkopuolisten kans-

sa on kuitenkin sallittua ja ulkopuolisia ovat ominaisuuksiltaan erilaiset ja toisenlaisiin statussuhteisiin kasvaneet. (Tönnies 1979, 11, 16, 20, 50, 170.)

Eine überlegene Kraft, die zum Wohle des Untergebenen oder seinem Willen gemäß ausgeübt, daher durch diesen bejaht wird, nenne ich Würde oder Autorität – (Tönnies 1979, 11).

I shall use the terms rank or authority for any superior power which is exercised for the benefit of inferiors or in accordance with their will and therefore accepted by them (Tönnies 2001, 27).

Elämän merkityksellisyys

Madsenin (2001) mukaan objektiivisen maailman tuottama resurssi on merkityksellisyys.

Gemeinschaftin taustalla vaikuttava yhteistahto on käsitys siitä, mikä on kyseisen yhteistahdon ryhmälle oikein, väärin, hyvää tai tuhoisaa ja niin edelleen. Yhteistahto muodostuu yksilötahdoista ja säätelee niitä. *Wesenwilleen* perustuva yhteistahto voidaan jakaa sopusointuun, tapaan ja uskontoon. Sopusointu on molemminpuolinen, sitova yhteisymmärryksen tunne. Yhteisymmärrys perustuu toisen läheiseen tuntemiseen ja kieli on ymmärryksen ja yhteisyyden pohja. (Tönnies 1979, 18.)

Tönniesin teoriassa tapa on *gemeinschaftisen* tahdon perustava sisältö, johon lukemattomat yksittäiset tottumukset ja käytöt perustuvat. Tapa edistää sopusointua ennaltaehkäisemällä riitoja ja helpottamalla niiden sovittelua. Tapa myös tekee ihmisten toimista ennustettavia ja luo näin luottamusta ihmisten välille. Se on joukko objektiivisia sääntöjä ja normeja, jotka suodattavat yksilön omiksi ajattelun ja toiminnan ohjeiksi, sisäiseksi moraaliksi eli omaksitunnoksi. Ne siirtyvät yli sukupolvien ja ovat yksilölle lankeavien velvollisuuksien perusta. (Tönnies 1979, 187–188.)

Uskonnon asettamien sääntöjen rikkomisesta seuraa häpeän kokemus ja näin uskonto vahvistaa lain merkittävyyttä. Laki on tärkeä jo perittyinä esi-isien tahtona, mutta saa uskonnosta vielä jumalisen sisällön. Uskonnolliset rituaalit on käsitettävä tapana, ja taidetta arvostetaan keinona tuoda jumalolennot ja edesmenneet merkittävät ihmiset aistein havaittaviksi. (Tönnies 1979, 31, 132.)

In der Dorfgemeinde vor Allem und die Dörfer umfassender Landschaft herrschet Sitte und Gewohnheitsrecht; nach ihm als dem allgemeinen und gemeinsamen, gültigen Willen richten sich die also ver-

bundenen Menschen in weiteren oder engeren Bezirken ihres Tuns und Treibens, die Herrschenden, in ihrem Herrschen die Dienenden in ihrem Dienen, und glauben, dass sie es also müssen, weil Alle es tun und die Väter es getan haben, und dass es so richtig sei, weil es immer so gewesen ist. (Tönnies 1979, 188.)

It is mores and customary law that chiefly rule in a village community and in the countryside around the villages. This is the authentic, communal, general will, and the people who are bound by it, both masters and servants, run their lives in their greater or lesser spheres according to its precepts, believing that they must do this because it has always been that way. (Tönnies 2001, 226.)

Gemeinschaft kasvatusympäristönä

Jäsennettyäni *Gemeinschaftin* määrittämän elämänmuodon peruspiirteitä kiinnitin huomioni kasvatuksellisiin tekijöihin, jotka Tönnies liittää *Gemeinschaftiin*. Yhdistän tässä luvussa *gemeinschaftisen* yhteisön tarkastelun sosiaalipedagogiseen kasvatukseen jäsennykseen, jossa voidaan erottaa sosiaalipedagogiikan yleinen ja erityinen tehtävä.

Gemeinschaftinen kasvatus sosiaalipedagogisesti tarkasteltuna

Sosiaalipedagogiikassa kasvatuksen erityiset painopisteet voidaan nähdä toisaalta kasvatuksen yhteiskunnallisten kytkentöjen ja yksilön sosiaalisten vuorovaikutustaitojen ja toisaalta sosiaalisen hädän lievittämisen ja ehkäisemisen kasvatuksellisten keinojen tarkastelussa (Hämäläinen 2007a). Näiden painopisteiden mukaisesti voidaan edelleen hahmottaa sosiaalipedagogiikan sivistysteoreettinen ja hyvinvointiteoreettinen kehityslinja (Hämäläinen 2007b) ja kehityslinjojen mukaisesti sosiaalipedagogiikan yleinen ja erityinen tehtävä (Kurki & Nivala 2006). Näistä ensimmäiseen luetaan yleinen sosiaalinen kasvatus, jonka tarkoituksena on tukea jokaista ihmistä kokonaisvaltaiseen persoonalliseen ja sosiaaliseen kasvuun ja kehitykseen. Jälkimmäinen on tuen tarpeessa olevien kasvatuksellista auttamista, jonka päämääränä on huono-osaisuuden ehkäisy ja lievittäminen. (Nivala 2008.)

Seppo Niemelä (2011) ja Elina Nivala (2008) jäsentävät kasvatustoiminnan tarkoituksen yksilön sivistyskasvatukseen ja siihen liittyvään kasvavan sivistysprosessiin, sosiaaliseen kasvatukseen ja siihen liittyvään sosialisaatioprosessiin sekä tukeen identiteetin rakentamisprosessissa. Näiden prosessien tavoitteena on sekä ihmiseksi itsenäistyminen että kansa-

laiseksi jäsentymisen. Todellisuudessa edellä kuvattua kasvatustoiminnan kokonaisuutta ei voi jakaa sosiaalipedagogiikan yleisen ja erityisen tehtävän mukaisesti, koska molemmat sisältävät kaikki nämä osa-alueet. Alkuperäinen tarkoitukseni oli kuitenkin tarkastella *Gemeinschaftia* nimenomaan sosiaalipedagogiikan yleisen ja erityisen tehtävän näkökulmasta, joten hahmotan nämä tehtävät myös niiden tarpeen mukaan. Määritin yleisen tehtävän koskemaan kaikkia ihmisiä, erityisen vain niitä, joilla jostakin syystä jokin yleisen tehtävän tavoitteista on jäänyt täyttymättä. Näin heillä on tarve kasvatukselliseen toimintaan, joka pyrkii vastaamaan puutteeseen tai inhimilliseen ja sosiaaliseen ongelmaan (ks. myös Nivala 2008, 31). Erityinen tehtävä sisältää siis sosiaalisessa hädässä elävien ihmisten kasvatuksellisen tukemisen kohti täydempää ja inhimillisempää elämää (Kurki & Nivala 2006, 12).

Sosiaalinen kasvatus

Hyödynsin tulkinnessani Hämmäläisen ja Kurjen (1997) kokoamia sosiaalinen kasvatus -käsitteen määritelmiä, joiden avulla tarkastelin Tönniesin *Gemeinschaftille* antamia piirteitä. *Wesenwillen* ohjaamassa sosiaalisessa kasvatuksessa tavoitteeksi näyttää muotoutuvan adaptaatio, koska emansipaatio *gemeinschaftisesta* taloudellisesta kokonaisuudesta on mahdollonta ja *Gemeinschaftin* muuttaminen on erityisen vaikeaa yksilön uskoessa sosiaalisen kokonaisuuden järjestyksen oikeellisuuteen (Tönnies 1979, 29, 188). *Gemeinschaftinen* sosialisaatioprosessi vaikuttaa täydelliseltä sikäli, että yksilö omaksuu ryhmän säännöt ja arvot suodattaen ne omaksi sisäiseksi ohjastajakseen eli omaksitunnokseen (Tönnies 1979, 131). Sosiaalisten kykyjen omaksumiseen ja oman yhteiskunnan hyvinä pitämien hyveiden saavuttamiseen – integraation onnistumiseksi – pyritään epäilemättä kummankin tahtotyypin muovaamassa sosiaalisessa kokonaisuudessa, mutta taustalla vaikuttava yhteistahto eli arvot ja tavoittelemisen arvoiset hyveet ovat niissä erilaisia. *Gemeinschaftisessa* ympäristössä näen sosiaalisten kykyjen saavuttamisen erityisesti affektiivisessä ja kommunikatiivisessa prosessissa toteutuvan ilman, että terveeseen järkeen perustuva ajattelukaan kärsisi. Siinä näyttäisi toteutuvan myös tavoitteena kaikkien hyvään elämään pyrkiminen, ei pelkkä oman edun tavoittelu. Hyväksiksi kansalaiseksi kasvamisen tukemiseksi voitaneen lukea *Gemeinschaftissa* tärkeänä pidetty perinteiden siirtäminen kasvaville. Samalla ohjataan statukseen kuuluvien velvollisuuksien ja oikeuksien noudattamiseen. Koska *Gemeinschaftissa* sosiaalisen kokonaisuuden arvot ja normit omaksu-

taan sellaisenaan, ei sosiaalisia ongelmia periaatteessa pitäisi juuri esiintyä. Perhelakiin perustuva kontrolli, jossa kokonaisuus kontrolloi osiaan ja osat toisiaan, toimii sosiaalisten ongelmien syntyamisen ennaltaehkäisijänä. Samoin vaikuttavat myös paternalistinen auktoriteetti ja yhteisomistus. (Tönnies 1979, 52.)

Jos sosiaalinen kasvatusta nähdään kasvatuksellisena sosiaalisena työnä, jolloin perinteinen sosiaalityö laajenee kasvatuksellisella näkökulmalla, toiminta liittyy marginalisaatioon, syrjäytymiseen ja sosiaaliseen sopeutumattomuuteen sekä kaikkien ihmisten elämänlaadun edistämiseen (Hämäläinen & Kurki 1997). Tällaisen kasvatustoiminnan voidaan tässä ajatella kuuluvan sosiaalipedagogiikan erityistehtävään. Sitä *Gemeinschaft* ei kuitenkaan näyttäisi tarvitsevan, koska sosiaaliset ongelmat ja sosiaalinen sopeutumattomuus ovat vähäisiä ja ihmisten tahto suuntautuu joka tapauksessa kaikkien elämänlaadun edistämiseen. *Gemeinschaftia* ei kuitenkaan voi pitää konfliktittomana – sen sisäisen yksimielisyyden ja hyväntahtoisuuden käänköpuolena voi nähdä epäsovun ja pahansuopaisuuden ympäröiviä, siis *Gemeinschaftin* ulkopuolisia, kohtaan (Tönnies 1979, 50; Asplund 1991, 71).

Denn ist für ihn schon eine tatsächliche und wirtschaftliche Unmöglichkeit, seine Sonderwirtschaft, die ohne das ergänzende, ja erzeugende Gemeinschaftsrecht lebensunfähig ist, von der Gemeinwirtschaft zu emanzipieren (Tönnies 1979, 29).

It would be a practical and economic impossibility for him to detach his personal farming from the community enterprise which completes and indeed creates it and without which it could not survive (Tönnies 2001, 46).

Sivistyskasvatus

Kuten edellä totesin, sosiaalipedagogisissa kasvatuksen määritelmissä kasvatuksen toiseksi tehtäväksi sosiaalisen kasvatuksen rinnalla määritellään sivistyskasvatus. Sivistys voidaan käsitteellistää minän ja maailman vastavuoroisena suhteena, jossa subjektiivinen minä luo tietoisuutta sekä itsestä että objektiivisesta maailmasta. Yksilön identiteetti syntyy tässä prosessissa minän luodessa tietoisuutta itsestä ja itsenä olemisesta. Sivistymisprosessin edistämisessä on keskeistä yksilön subjektiivisuuden ja persoonana olemisen vahvistaminen. (Hämäläinen 2007a; Niemelä 2011.) Niemelä (2011) näkee sivistymisprosessin etenevän kolmen eri tekijän vuoro-

vaikutuksessa. Näistä ensimmäinen on itse ihminen ja hänen perityt ominaisuutensa eli sivistyskykyisyys. Toinen on kasvatussuhde, jonka vaikutus heikkenee sivistysprosessin edetessä ja kasvatuksen muuttuessa vähitellen itsekasvatukseksi. Kolmas ihmisen sivistymiseen vaikuttava tekijä on ihmisen vuorovaikutus häntä ympäröivän sosiokulttuurisen maailman kanssa.

Myös Tönniesin (1979, 10, 75, 88–89, 109, 119, 122) mukaan ihminen saa syntymässään vanhemmiltaan tiettyjä kykyjä ja taipumuksia, joita voidaan kuitenkin jalostaa ja muuttaa kasvatuksellisessa vuorovaikutuksessa. *Gemeinschaftisen* kasvatussuhteen Tönnies kuvaa luottamukselliseksi ja läheiseksi suhteeksi, jossa kasvattaja mahdollistaa kasvavan sisäsyntyisen tahdon kehittymisen täyteen kukkaansa. Kasvatuksen tavoitteena ovat yksilöllisen *Wesenwillen* hyveet, joita ovat energia, rohkeus ja ahkeruus. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että ihmisen hyvyys olisi löydettävissä näistä hyveistä, yksilö saattaa olla kuinka tehokas ja tuottava hyvänsä olematta silti hyvä ihminen. Siihen tarvitaan vielä tahdon moraalisia hyveitä, jotka ovat rehellisyys, ystävällisyys ja uskollisuus. Ihmisen hyvyys näkyy hänen käytöksestään toista ihmistä kohtaan. Hyvän ihmisen käytös perustuu suopeaan suhtautumiseen ja todelliseen välittämiseen eli toisen ihmisen elämään osallistumiseen sekä iloissa että suruissa. Hyvän ihmisen päätöksenteko on moraalista ja perustuu omaantuntoon.

Klassisen sivistystutkimuksen perinteessä sivistys jaetaan teoreettiseen, praktiseen ja esteettiseen sivistykseen. Teoreettinen viittaa tietoa ja järkeä koskevaan, praktinen moraalista, oikeaa toimintaa koskevaan ja esteettinen aistimuksellisuutta koskevaan sivistykseen. Yksilössä nämä sivistyksen osat kuitenkin rakentuvat yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Sivistykselle pidetään olennaisina piirteinä kaikkien inhimillisten kykyjen täydellistymistä ja käyttämistä eli kokonaisvaltaisuutta (Mielityinen 2001; Niemelä 2011) ja yksilön autonomiaa eli itsehallinnan kykyä ja toiminnan itsenäisyyttä yksilön suhteessa ympäristöönsä (Nivala 2008). *Gemeinschaft* näyttää mahdollistavan ihmisen kaikkien sivistyksellisten puolien kehittymisen, joskin *gemeinschaftista* rationaalisuutta Tönnies kuvaa enemmänkin käytännöllisenä ”maalaisjärkenä” kuin teoreettisena järkenä (Tönnies 1979, 82). Yksilön autonomian kehittyminen jää kuitenkin *Gemeinschaftissa* hyvin rajoitetuksi (Tönnies 1979, 20, 29).

Das Dasein von Menschen in ihnen [Verhältnisse des Status] ist durch besondere Qualitäten derselben bedingt; sie schließen daher an-

ders bedingte Menschen von sich aus (Tönnies 1979, 170).

Human life of people within these relationships is determined by particular qualities of these people; therefore those who have been brought up in a different way are excluded (Tönnies 2001, 205).

Tönniesin Gemeinschaftin varjopuolet kasvatuksellisena yhteisönä

Kuten alussa mainitsin, tiedostan, että samasta aineistosta on mahdollista tehdä erilaisia tulkintoja muun muassa tulkitsijasta ja näkökulmasta riippuen. Tekemässäni tulkinnessa Tönniesin ideaalikäsitteen mukainen *Gemeinschaft* yhteisömuotona perustuu paitsi läheisiin ja lämpimiin suhteisiin yhteisön jäsenten välillä myös hyväksytyyn eriarvoisuuteen, ja eksklusiivisena eli ulossulkevana *gemeinschaftinen* suhde tuottaa jyrkän jaon meihin ja muihin.

Alles vertraute, heimliche, ausschließliche Zusammenleben (so finden wir) wird als Leben in Gemeinschaft verstanden (Tönnies 1979, 3).

All kinds of social co-existence that are familiar, comfortable and exclusive are to be understood as belonging to Gemeinschaft” (Tönnies 2001, 18).

Merkityksiltään *gemeinschaftisten* sidesuhteiden jäsenilleen tuottama solidaarisuus muodostuu laajaksi; sitä voi verrata sosiaalipsykologian prososiaaliseen käyttäytymiseen, johon luetaan myös altruistinen käyttäytyminen vastavuoroisuuden odotuksen lisäksi (Lindenberg 2006). *Gemeinschaftin* sopusointuun, tapaan ja uskontoon perustuva statusjärjestelmä ja moraaliperusta tarjoavat yksilön elämälle tarkoituksen ja selkeät rakenteelliset puitteet, ja *Gemeinschaftissa* samanarvoisten sidesuhde muotoutuu altruistiseksi, jakavaksi ja empaattiseksi. Mielestäni *gemeinschaftinen* paternalistinen auktoriteetti muistuttaa kuitenkin brasilialaisen pedagogin Pedro Demon (2002; ref. Ryyänen 2011, 65) näkemystä ylhäältäpäin-solidaarisuudesta, joka on lähtöisin eliiteistä, peittää kontrollin kietomalla sen avustuksen muotoon ja samalla yleensä ylläpitää riippuvuussuhteita.

Sosiaalipedagogiikan yleisen ja erityisen tehtävän näkökulmasta tarkasteltuna *Gemeinschaft* näyttää tarjoavan yksilöä kokonaisvaltaisesti sivistävän ja sosialisaatiota tukevan kasvuympäristön mutta estävän kriittisyyden ja emansipatoriset pyrkimykset. Kasvattajana *Gemeinschaft* tu-

kee ihmisen kokonaisvaltaista sivistymisprosessia ja sisältää hyvän ihmisen kasvatusihanteen, mutta sosiaalistuminen on kuitenkin pelkästään kulttuurista uusintavaa. Tällöin yleisen tehtävän tavoitteet eivät täyty, mistä johtuen syntyy tarve joko sosiaalipedagogiikan yleisen tehtävän mukaisen kasvatustoiminnan uudelleenmuotoiluun siten, että yksilön autonomian kehittymiseen ja oman identiteetin rakentamisen tukemiseen sekä reflektiivisen tietoisuuden herättämiseen erityisesti panostetaan, tai tarvittaessa yleistä tehtävää täydentävän erityistehtävän mukaisen kasvatustoiminnan kehittämiseen tavoitteiden toteutumisen varmistamiseksi.

Päädyin siihen, että *Gemeinschaft* ja *Gesellschaft* -käsitteiden kääntäminen yhteisöksi ja yhteiskunnaksi todella tuo niihin oman määrittävän lisä vivahteensa verrattuna siihen kuvaan, joka rakentui *Gemeinschaft und Gesellschaft* -teosta tulkitessani. Käännös ohjaa ajattelua varsinkin silloin, kun yhteisö mielletään paikallisyhteisöksi, joka on tärkeä tekijä yksilön kiinnittymisessä yhteiskuntaan (ks. myös Kovero 2004, 22). Tällöin sana yhteisö tuo *Gemeinschaftiin* positiivisen vivahteen ja se näyttyy tavoittelemisen arvoisena. Tekemäni analyysi *Gemeinschaftista* ei kuitenkaan tuottanut siitä tavoiteltavaa kuvaa kasvatusympäristönä, koska se ei perustuisi tasavertaisten yksilöiden suhteeseen eikä mahdollistaisi toimijuutta, joka pyrkii muutokseen tasa-arvoisuutta kohti.

Pohdinta

Sen sijaan, että Tönniesin ajattelusta nostetaan *Gemeinschaft*-ideaali jonkinlaiseksi yhteisön ihannemuodoksi, jota kohti sosiaalipedagogisella toiminnalla pyritään, voisi sosiaalipedagogisessa tarkastelussa hyödyntää Tönniesin näkemystä kahdesta tahtomuodosta erilaisten sosiaalisten suhteiden perustana.

Tönniesin teoriassa *gemeinschaftiseksi* tai *gesellschaftiseksi* voi muodostua mikä tahansa sosiaalinen ryhmä tai organisaatio, ja reaali maailman ilmiöinä ne aina sisältävät molempia ominaisuuksia erilaisissa suhteissa. Tönniesin mukaan hänen *Gemeinschaft*-käsitteellään ei ole varsinaista tarkoitetta, koska kyse on ideaalikäsitteestä. *Gemeinschaft* ja *Gesellschaft* on näin ollen ymmärrettävä saman ulottuvuuden ääripäiksi, joiden avulla mitataan yhteiskunnallisen todellisuuden muutosta. Niiden välisellä akselilla siirtyminen pohjautuu tahtoon ja tahdon muutokseen ihmisen rationaalistuessa. Toiminta *Gemeinschaftissa* motivoituu affekteista ja traditioista tai on arvorationaalista. Mitä pidemmälle rationaalistumiskehitys etenee, sen lähemmäksi instrumentaalisesti rationaalista toimintaa ja *Ge-*

sellschaftia siirrytään. (Tönnies 1931, 6.) Tähän johtaa ihmisen ajattelusta syntyvä tahto eli *Kürwille*.

Vaikka Tönniesin *Kürwille* yksilöllisenä tahtona sisältääkin kaikki luonnollisen *Wesenwillen* osat, se on ymmärrettävä ajatusjärjestelmänä, ikään kuin eräänlaisena laitteena, joka ihmisellä on mielessään. Tämä laite koostuu aikomuksista, päämääristä ja keinoista, joiden avulla ihminen hahmottaa ja käsittelee todellisuutta, ja jotka ohjaavat häntä tavoiterationaaliseen toimintaan. Mitä enemmän ihmisen ajattelu keskittyy päämäärien saavuttamiseen, tietoon ja erilaisten keinojen käyttämiseen, sitä suurempi vaara on, että *Wesenwillelle* ominaiset tunne- ja ajatusrakenteet lakastuvat käyttämättöminä. (Tönnies 1979, 93, 113–114.) Kokonaisvaltainen sivistys edellyttää kuitenkin älyllisten kykyjen lisäksi myös eettisten ja esteettisten kykyjen kehittymistä – *Wesenwilleä* täytyy harjoittaa, ettei se näivety.

Yksilön tahdon tärkeys Tönniesin ajattelussa johdattelee esimerkiksi jo aiemmin mainitun Paul Natorpin ja hänen *Gemeinschaftinsa* sekä tahdonkasvatuksen jäljille. Toisaalta Tönniesin *Gemeinschaftin* ja *Gesellschaftin* tuottamat ihmistyytit ja niiden suhtautuminen toisiin ihmisiin saa mielenkiinnon heräämään Martin Buberin (1878–1965) kuvaamiin minä–sinä- ja minä–se-suhteisiin.

Vaikka ajattelin, että ideaalikäsitettä voi käyttää sellaisena utopiana, jota ei voi saavuttaa mutta jota kohti täytyy kasvatuksellisesti pyrkiä, en tekemäni tulkinnan perusteella pitäisi *Gemeinschaftia* sen tavoiteltavampana kuin *Gesellschaftiakaan*. Tavoiteltavana näyttäytyy yksilön tukeminen rationaalisuutta kuvaavalla akselilla tunteiden ja järjen väliseen tasapainoon. Tämä ohjaa ajattelemaan, että Tönniesin näkemys yksilöstä yhteistahdon luojana antaa oikeastaan varsin toiveikkaan kuvan kasvatuksen mahdollisuuksista. Yksilötahtoa tasapainottamalla on Tönniesin mukaan mahdollista vaikuttaa yksilötahdoista muotoutuvaan yhteistahtoon ja näin myös siihen, millainen sosiaalinen kokonaisuus syntyy. Kun yksilön tahto perustuu tasapainoisesti tunteille ja järjelle, muotoutuu sosiaalista kokonaisuutta koossapitävä sidesuhde sekä ihmisen integraation että emansipaation mahdollistavaksi.

LÄHTEET

Aldous, J., Durkheim, É. & Tönnies, F. 1972. An Exchange between Durkheim and Tönnies on the Nature of Social Relations, with an introduction by J. Aldous. *American Journal of Sociology* 77 (6), 1191–1200.

- Aro, J. & Jokivuori, P. 2010. *Klassinen sosiologia ja moderni maailma*. Helsinki: WSO-Ypro.
- Asplund, J. 1991. *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Bond, N. 2013. *Understanding Ferdinand Tönnies' "Community and Society"*. Social theory and political philosophy between Enlightened liberal individualism and transfigured community. Münster: LIT Verlag.
- Cahnman, W. J. 1973. *Tönnies and Durkheim: An exchange of Reviews*. Teoksessa W. J. Cahnman, (ed.) *Ferdinand Tönnies. A new Evaluation: Essays and Documents*. Leiden: E. J. Brill, 239–256.
- Gadamer, H-G. 2004. *Hermeneutiikka, ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Suomentanut Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino.
- Giddens, A. 1984. *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia: toiminnan, rakenteen ja ristiiriidan käsitteet yhteiskunta-analysissä*. Suomentaneet P. Andersson & I. Heiskanen. Helsinki: Otava.
- Heberle, R. 1973. *The Sociological System of Ferdinand Tönnies: An Introduction*. Teoksessa W. J. Cahnman (ed.) *Ferdinand Tönnies. A new Evaluation: Essays and Documents*. Leiden: E. J. Brill, 47–69.
- Howard, P. H. 1991. *The Telos of Community, Public Opinion, and the Public Sphere*. Teoksessa L. Clausen & C. Schlüter (Hrsg.) *Hundert Jahre "Gemeinschaft und Gesellschaft"*. Ferdinand Tönnies in der internationalen Diskussion. Opladen: Leske u. Budrich.
- Hämäläinen, J. 2001. *Paul Natorp – sosiaalipedagogiikan teorian jättiläinen*. Teoksessa R. Huhmarniemi, S. Skinnari & J. Tähtinen (toim.) *Platonista transmodernismiin. Juonteita ihmisyyteen, ihmiseksi kasvamiseen, oppimiseen, kasvamiseen ja opetukseen*. Jyväskylä: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 203–229.
- Hämäläinen, J. 2007a. *Nuorisokasvatuksen teoria sosiaalipedagogisessa kehyksessä*. Teoksessa E. Nivala & M. Saastamoinen (toim.) *Nuorisokasvatuksen teoria – perusteita ja puheenvuoroja*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 169–200.
- Hämäläinen, J. 2007b. *Sosiaalipedagogiikan kaksi kehityslinjaa. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja 8*, 10–16.
- Hämäläinen, J. & Kurki, L. 1997. *Sosiaalipedagogiikka*. Helsinki: WSOY.
- Jacoby, E. G. 1973. *Three Aspects of the Sociology of Tönnies*. Teoksessa W. J. Cahnman (ed.) *Ferdinand Tönnies. A new Evaluation: Essays and Documents*. Leiden: E. J. Brill, 70–102.
- Jegelka, N. 1992. *Paul Natorp. Philosophie, Pädagogik, Politik*. Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Kovero, S. 2004. *"Puhdas, soveltava ja empiirinen": Ferdinand Tönniesin "erityisen sosiologian" järjestelmä: mies, teoria ja tulkinnat*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kurki, L. 1984. *Moraalinen orientaatio – tutkimus moraalikasvatuksen yhteiskunnallisista ja yhteisöllisistä lähtökohdista*. Turku: Turun yliopisto.

- Kurki, L. 2002. Persoona ja yhteisö – personalistinen sosiaalipedagogiikka. Jyväskylä: SoPhi, Jyväskylän yliopisto.
- Kurki, L. & Nivala, E. 2006. Hyvä ihminen ja kunnan kansalainen – Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan. Tampere: Tampere University Press.
- Kurki, L. 2010. Sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa. Teoksessa L. Kurki, M. Kurki-Suutarinen. & K. Taruvuori. Muurien sisällä. Sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa. Tampere: Tampere University Press, 133–208.
- Laitinen, A., Pessi, B. & Saari, J. 2011. Yhteiskuntien solidaarisuus – kolme peruskysymystä. Teoksessa A. Laitinen & B. Pessi (toim.) Solidaarisuus. Helsinki: Gaudeamus, 95–108.
- Lindenberg, S. 2006. Prosocial Behavior, Solidarity and Framing Processes. Teoksessa D. Fetchenhauer, A. Flache, A. Buunk & S. Lindenberg (eds.) Solidarity and Prosocial behavior – An Integration of Sociological and Psychological Perspectives. New York: Springer Science+Business Media, Inc., 23–44.
- Madsen, B. 2001. Socialpedagogik. Lund: Studentlitteratur.
- Mielityinen, M. 2001. Schillerin ”kirjeet” ja esteettisen kasvatuksen ongelma. Teoksessa R. Huhmarniemi, S. Skinnari & J. Tähtinen (toim.) Platonista transmodernismiin. Juonteita ihmisyyteen, ihmiseksi kasvamiseen, oppimiseen, kasvatukseen ja opetukseen. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 243–262.
- Niemelä, S. 2011. Sivistyminen. Sivistystarve, -pedagogiikka ja -politiikka pohjoismaisessa kansansivistystraditiossa. Kuopio: Snellman-Instituutti.
- Niemi, K. 2001. Sosiaalipedagogiikan yhteiskuntateoriat. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Nivala, E. 2008. Kansalaiskasvatus globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnassa – Kansalaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen teoriakehys. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Plass, H. 2011. Theorie versus Praxis. Zu Ferdinand Tönnies. Teoksessa A. Kindler, B. Oellers & H. Plass (Hrsg.) Theorie und Praxis. Beiträge zur Kritik der Gesellschaft. Münster: LIT Verlag, 13–28.
- Ryynänen, S. 2009. Yhteisöistä ja yhteisöllisyydestä. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja 10, 9–22.
- Ryynänen, S. 2011. Nuoria reunoilla, sosiaalipedagoginen tutkimus rikollisuuden ja väkivallan keskellä elävien nuorten kasvun tukemisesta brasilialaisissa kansalaisjärjestöissä. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Saaristo, K. & Jokinen, K. 2004. Sosiologia. Helsinki: WSOY.
- Saastamoinen, M. 2006. Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa P. Rautio & M. Saastamoinen (toim.) Minuus ja identiteetti. Tampere: Tampere University Press, 170–180.
- Saastamoinen, M. 2009. Aikalaiskeskustelua yhteisöllisyydestä. Teoksessa K. Filander, & M. Vanhalakka-Ruoho (toim.) Yhteisöllisyys liikkeessä. Jyväskylä: Kansanvalistus-seura, Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 33–66.
- Salomon, A. 1973. In Memoriam Ferdinand Tönnies. Teoksessa W. J. Cahnman (ed.) Ferdinand Tönnies. A new Evaluation: Essays and Documents. Leiden: E. J. Brill, 33–46.

- Stjerno, S. 2005. *Solidarity in Europe, the History of an Idea*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Tönnies, F. 1931. *Einführung in die Soziologie*. Stuttgart: Enke.
- Tönnies, F. 1973. Durkheim, E.: *De la division du travail social, Paris 1893*. Teoksessa W. J. Cahnman (ed.) *Ferdinand Tönnies. A new Evaluation: Essays and Documents*. Leiden: E. J. Brill, 252–254.
- Tönnies, F. 1974. *Community and Association*. Translated and supplemented by Charles P. Loomis. London: Routledge & Kegan.
- Tönnies, F. 1979. *Gemeinschaft und Gesellschaft, Grundbegriffe der reinen Soziologie*. 8. Auflage. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Tönnies, F. 1982. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Im A. Vierkandt (Hrsg.) *Handwörterbuch der Soziologie*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag.
- Tönnies, F. 2001. *Community and Civil Society*. Edited by J. Harris. Translated by M. Hollis. Cambridge: Cambridge University Press.
- Töttö, P. 1996. *Ferdinand Tönnies – Gemeinschaft ja Gesellschaft*. Teoksessa J. Gronow, A. Noro & P. Töttö *Sosiologia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vessey, D. 2009. *Gadamer and the Fusion of Horizons*. *International Journal of Philosophical Studies* 17 (4), 531–542.

